

Kodály Zoltán:

Este rózsám, ne jöjj hozzám

Műelemzés

Zimmermann Kornélia

Juhász Gyula Pedagógus Képző

Ének-zene

2. évfolyam

Szabadyné dr. Békési Magdolna

főiskolai tanár

Évszázadunk magyar zenéjének kimagasló személyisége, Kodály Zoltán felismerte a paraszti népdal- hagyomány értékét, jelentőségét és megkezdte gyűjtő- lejegyző- közlő munkáját. Zenei ízlése azonban már kezdetben arra ösztönözte, hogy a falusi nép ajkán élő dalok szebbjét, javát keresse. 1905-ben kezdte el rendszeres népzene kutató munkásságát Kodály Zoltán. Érdeklődését iránta- elbeszélése szerint – egy kiállításon látott fali tábla vonta magára, még gimnazista korában, amelyen Vikár Béla Fehér László balladájának különböző változatait mutatta be. Az év augusztusában, Pozsony megyében egy hónap alatt mintegy 150 dallamot jegyzett fel. Közülük 13-at közölt év végén az Ethnographia című folyóiratban. „Mátyusföldi gyűjtés” címmel. Rendkívüli, hogy Bartók Béla és Kodály Zoltán közös zeneakadémiai éveik alatt nem találkoztak. Csak valamikor 1905. tavaszán Gruber Henrikné, később Kodály Zoltánné házában ismerkedtek meg. Életre szóló barátságuk és közös munkájuk azonban akkor kezdődött, amikor Bartók elolvasta a „Mátyusföldi gyűjtés”-t. „A magyar népdal strófászerkezete” című doktori disszertációját 1906-ban védte meg. Bartók Bélával felosztották egymás között a feladatokat. Kodály elsősorban a magyar nyelvterület északi határvidékeit járta be, de 1910-től Erdélyben is járt többször, sőt 1914-ben a bukovinai székely falvakban is gyűjtött. A gyűjtés során felismerték az összehasonlító munka fontosságát is: a szomszédnépek vonatkozásában elsősorban az eltérő sajátosságok megállapítását, majd jóval később a rokon népek népdalaival való közös vonások feltárását. Kisebb folyóirat közlemények, tanulmányok után nagyszabású tudományos közreadásra csak az 1910-es években, elegendő anyag összegyűjtése után gondolhattak. Az anyag zenei rendezéséhez alkalmas szempontokat kellett kidolgozni. Ehhez a finn Ilmari Krohn rendezési elveit vették alapul. A Kisfaludy Társasághoz 1913-ban benyújtották *Az Új Egyetemes Népdalgyűjtemény* tervezetét, melyet Kodály fogalmazott meg. A támogatás hiánya és a közben kitört világháború azonban lehetetlenné tette a terv megvalósítását. Kodály néhány alapvető fontosságú tanulmánnyal gazdagította a következő években a népzene tudományt. Molnár Antal zenetörténész, így emlékszik vissza kortársára. Mikor (1923) bemutatták a Psalmust szokása szerint megváratta az ünneplő közönséget. Viszont Dohnányi és neje biztatására lassan kivonult. Mikor aztán fölértkezett, hetyke kis biccentéssel boldogította az ordító népséget. Meghajlásról szó sem lehetett! Ez nem hiúság, mindig az egyszerűségre törekedett, utálta a teketóriát. Kodály így jellemezte stílusát. Ahogyan Haydn vagy Beethoven a nyugat- európai dallamvilág alapjára helyezkedett ösztönösen, úgy ő a magyar népzene talaján építkezik, de szándékkal, tudatosan. Ezzel jut ő is klasszikus stílushoz. Abban pedig, hogy a felszabadulás zenei feltételeit csakis az ő művészi módszere szabhatja meg, egy percig sem kételkedett. Ebből következett a magyar zenészekkel szembeszegezett valamennyi

követelése. Szerinte csak az lehetett teljes értékű magyar muzsikus, aki az őáltala megszabott úton járt. Elsősorban magát a népzenei anyagot kellett beárasztani a művészi vérkeringésbe. Innen Kodály fanatizmusa. Voltak mellékvágányok melyekkel magyar zenét teremtettek anélkül, hogy az eredeti népzenei anyagot közvetlenül felhasználta volna. Maga Kodály is rálépett itt-ott erre a mellékösvényre. De ilyen fajta művei aránylag csekély számúak. Annál inkább Bartók művészete. Számos mesterművéből aligha lehetett magyar népzenei csírákat kimutatni. Mégis mindig magyar maradt. Mert a hazai levegő, a hazai történelmi állapot határozza meg a nemzeti vérmérsékletet. Nem a dalforrás, hanem egyénisége szabja meg a művész nemzeti mivoltát. Kodályban a magyar nép géniusza testesül meg, ez a meggyőződés irányította munkásságát. Művészete nem is annyira egyéni, mint inkább tudattalanul magáé a magyar népé. Ami tehát a népzeneinkben csak mag, csíra- a nagyszabású nemzeti zeneművészet alapja, azt építi ki, emeli magasba a Kodály muzsika. A zeneszerzőt sem a nép tanította meg komponálni, hanem európai kultúra és tulajdon tehetsége. Népzeneink csak kiváltotta belőle a különleges képességet. Szüksége volt bizonyos alapanyagra, kész dallamvázakra, hogy teljesen kifejthesse művészi erejét. Köteteket írt tele dalokkal, melyek hangról hangra folklorisztikus dallamokon nyugszanak. Székely, Hány, csodálatos kórusművek alapmotívuma: mind-mind népdal-ihletésű. Szilárd biztonsággal építette ki kezdettől fogva élethivatását. Ebben sohasem habozott. Acélos és rendületlen irányító képessége innen táplálkozott. Azzal tudta híveit fantáziálni. Életkörülményeit, magánélet is alárendelte központi feladatának. Kodály a jövőt is igen korán előre látta. Még 1912 táján mondta a népdalgyűjtésről: „Egész sereg ember fog megélni abból, hogy tanulmányokat fog készíteni a népzene-gyűjtéssel kapcsolatban.” Emberi gyengéi sem erkölcsi hiányok. Onnan származtak, hogy teljesen a magyar népi zene szolgálatának ügyéért élt. Ha látszólag igaztalanul bánt valakivel, ennek az ügynek védelme húzódott meg a háttérben. Bárkit képes volt elejteni, aki hátráltatta céljait. Olyan biztonságosan intézkedett, hogy társakra sem szorult, csakis kiszolgálókra. Egyedül Bartók volt a kivétel. Az is világos, hogy nemzeti érzés nélkül nem lehet nemzeti kultúrát építeni. Sürgető volt a gyűjtő munka, hiszen szinte kihalóban lették népzeneink legősibb rétegét. Az álmagyar zeneszerzés kiebrudalására pedig semmi sem látszott hathatósabbnak, mint az ő komponáló eljárása: mindenképp a paraszti muzsika alapján.

Ekkor jött el az ideje, hogy korábbi elhatározása, a magyar népdalok- most már valóban népdalok- közlése zongorakísérettel valóra váljék, mégpedig Kodállyal közösen. 1906. decemberében jelent meg Rozsnyai Károly kiadásában az a húsz népdal, amelynek első tízhez Bartók Béla, második tízhez Kodály Zoltán írt zongora kíséretet. Teljes címe:

MAGYAR NÉPDALOK. Énekhangra zongora kísérettel. Közlik Bartók Béla (1-10. sz.) Kodály Zoltán (11-20. sz.) A húsz dal valójában huszonkettő, mert az első, 1906-os kiadásában a harmadik és negyedik dal két változatban – a, és b,- jelöléssel- jelenik meg. A közölt dalok közül hat, még Vikár Béla fonográf felvételeiből származik. Bartók Béla Békés- és Pest- megyei, valamint szegedi gyűjtéséből ered kilenc dal. Kodálynak egy 1906. szeptemberi levelében érdekes utalást olvasunk nemcsak az előkészületek technikai részleteiről, hanem arról is, hogy Bartók még akkor sem a későbbi biztonsággal tett különbséget a parasztdal és a népies műdal között. A közlés sorrendjével mindketten azon voltak, hogy lehetőség szerint változatosan kövessék egymást a lassú és gyors karakterű dalok. Szemmel láthatólag ügyeltek arra is, hogy az előadási utasításokat magyarul írják ki. Így a giusto- dallamok előírása Tánclépés, a parlando Beszédtempó. Az ékesítéseket elsősorban a lassú, rubato előadású dalok átírásában pótolták. A magyar népdalok IV. kötetének dalait Medgyaszay Vilma szonzenékesnőnek, V. VI. VII. kötetét Dr. Székelyhídy Ferencnek és a X. kötetet pedig Báthy Annának ajánlotta. Basilides Mária is ezen énekművészek közé tartozott. Jolsván született 1886. november 11-én. Szülővárosában, Jolsván (ma Jelsava, Szlovákia) kislánként lépett először színpadra, egy vándortársulat megbetegedett énekesnőjét helyettesítette. A tomboló sikeren felbuzdulva ekkor döntötte el, hogy operaénekes lesz. Tanulmányait a budapesti Zeneakadémián végezte 1905–1911 között Sík József tanítványaként. Kiugrását Thomas Mignon című operájának címszerepe hozta meg. 1915-ben szerződtette az Operaházba gróf Bánffy Miklós, a bársonyos hangú művésznő egészen haláláig tagja maradt a társulatnak, 1934-től örökös tag volt. Számos alkalommal vendégszerepelt külföldön, így Berlinben, Drezdában, Münchenben, Prágában, Bukarestben, Londonban, Koppenhágában, Bécsben, Antwerpenben, világhírű karmesterek – Richard Strauss, Bruno Walter, Erich Kleiber, Fritz Busch, Hans Knappertbusch, Hermann Abendroth – vezényletével. Kiegyenlített, altregiszteres hangjának, valamint kiváló drámai érzékének köszönhetően a magyar operajátszás egyik kiváló egyénisége volt. Fontosnak tartotta a zenei nevelést és a zene iránti szeretet kialakítását a társadalom legszélesebb rétegeiben, ezért hangversenyeket szervezett szerte az országban és munkáselőadásokon is fellépett. Lemezeket jelentetett meg Bartók Bélával, aki maga kísérte zongorán, később maga hangszerelte Basilides Mária és a Budapesti Filharmoniai Társaság Zenekara számára, Húsz magyar népdal című sorozatát. Dolgozott együtt Kodály Zoltánnal, aki két dalciklust írt neki. A Székely fonó ősbemutatóján Basilides Mária énekelte a Gazdaasszony szerepét. Ő egyike volt a legsokoldalúbb énektehetségeknek. Rendkívül meleg, bensőséges hangja a mély regiszter legnagyobb mélységétől a mezzoszoprán magasságáig terjedt, előadó művészete komoly,

ünnepélyes, fennkölt benyomást keltett. Múlhatatlan érdemeket szerzett a magyar parasztdalok és modern magyar dalirodalom széleskörű megismertetésében is és számtalan modern mű első előadása fűződik nevéhez. Medgyaszay Vilma szintén a Bartók-Kodály dalok tolmácsolója volt. A világhírű szonénekesnő 1927. február 3-án Bartók- Kodály-estet adott a Zeneakadémián. Művészi érzékenységénél csak lelkiismeretessége volt nagyobb: amikor megismerkedett a két zeneszerző dalainak világával, visszavonult a kabarétól, s karrierjét kockáztatva egy éven át minden szereplést lemondott, hogy méltóan készülhessen fel erre a hangversenyre. Ez az első alkalom, amikor Bartók Ady-dalai és minden népdalfeldolgozása, valamint Kodály összes megjelent dalkompozíciói egy estén hangzanak el. A következő év decemberében Medgyaszay újabb népdalfeldolgozásokat énekelt önálló „magyar est”-jén. 1929-ben a His Master's Voice Bartók, Kodály és Lajtha László népdalfeldolgozásainak hanglemezfelvételén működött közre. Legnagyobb költőink megzenésített verseinek tolmácsolójaként szerzett érdemeket. Neki írta Babits M. a Gáláns ünnepség c. versét. Bartók Béla és Kodály Zoltán dalainak egyik első népszerűsítője volt. Székelyhidy Ferenc, Farkas Ödön tanítványa volt. Pályáját, mint köztisztviselő kezdte (polgármesteri titkár, tiszteletbeli főjegyző volt Kolozsvárott). 1909 - 35-ben az Operaház tagja. 1909. nov. 26-án lépett fel először a Hunyadi László címszerepében. 1923-tól az Operaház örökös tagja, 1933-ban énekmester, 1933 - 44 közt a Zeneművészeti Főiskola tanára. Mint koncerténekes is fellépett. Egyike korunk legkiválóbb magyar énekeseinek. Különösen a bécsi klasszikus mesterek műveinek interpretációjában volt kiemelkedő, továbbá az új magyar népzene is hivatott előadója volt. Kodály Psalmus Hungaricusának bemutatóján (1923) a mű tenorszólóját énekelte. A zeneszerző neki ajánlotta a Magyar népzene c. művéből jó pár népdalfeldolgozását.

Kodály Zoltán néhány szólóénekre írt művei hangszerkísérettel:

Ave Maria (1897 előtt, ének - orgona)

Szeretném itthagyni a fényes világot (1902, Petőfi Sándor, ének-zongora)

Magyar Népdalok (1906, ének - zongora), Bartók Bélával együtt, Kodálytól a 11-20. sz.

11. Vetekedik vala háromféle virág

12. Magos a rutafa

13. Azért hogy én huszár vagyok

14. A Nád Jancsi csárdába van

15. Ha felülök, csuhaj

16. Gerencséri ucca

17. Láttad-e te babám

18. Török már a réteket

19. Isten hozzád szülöttem föld

20. Fére tőlem búbánat

Négy dal (1907, ének - zongora)

1. Haja-haja (Arany János)

2. Nausikaa

3. Mezei dal

4. Fáj a szívem (Móricz Zsigmond)

Két ének, Op. 5. (1912, mély férfihang - zongora, vagy zenekar)

1. A közelítő tél (Berzsenyi Dániel)

2. Sírni, sírni (Ady Endre)

Megkésett melódiák, Op. 6. (1912-1916, ének - zongora)

1. Magányosság (Berzsenyi Dániel)

2. Levéltöredék barátnémhoz (Berzsenyi Dániel)

3. Az élet dele (Berzsenyi Dániel)

4. A tavasz (Berzsenyi Dániel)

5. Búsan csörög a lomb (Kölcsey Ferenc)

6. Elfojtódás (Kölcsey Ferenc)

7. A farsang búcsúszavai (Csokonai Vitéz Mihály)

Magyar népzene I - X. (1924-1932, ének - zongora)

IV. Medgyaszay Vilmának

17. Barcsai

18. Kádár Kata

19. A nővérek

20. Tücsöklakodalom

21. Zöld erdőben

22. A három asszony

23. Most jöttem Erdélyből

24. Cigánynóta

V. Dr. Székelyhidny Ferencnek

25. Magos kősziklának

26. Jaj de szerencsétlen időre jutottam

27. Ifjúság mint sólyommadár

28. Tőlem a nap

- 29. Csillagom, révésem
- 30. Szőlőhegyen keresztül
- 31. Dudanóta

VI. Katonadalok Dr. Székelyhidy Ferencnek

- 32. Katona vagyok én
- 33. Arról alul
- 34. Huszárnóta
- 35. Doberdói dal
- 36. Verbunk

VII. Régi harcokról Dr. Székelyhidy Ferencnek

- 37. Kádár István
- 38. Síralmas volt nékem
- 39. Megégett Rácország
- 40. Labanc gúnydal a kurucra
- 41. Körtéfa
- 42. Rákóczi kesergője

XI.

- 58. A mohácsi malomgátba'

59. Este, rózsám, ne jöjj hozzám

- 60. Kis kertet kerteltem...
- 61. Az alföldi csárdában
- 62. Megvettem a feleségem

Kállai kettős (1937, ének – zongora)

Adventi ének (1943, ének - orgona)

Epigrammák (1954, ének vagy hangszer - zongora)

Így mindjárt az első dal, a sokat énekelt „Elindultam szép hazámul” új közlésében. A XI. kötetben második dalként lejegyzett, Este rózsám ne jöjj hozzám” feldolgozás szerepel. A 2/4-es lüktetésű eol hangsorú „fá” hang nélküli népdal, a kezdeti felvezető dallam, négy ütemen keresztül, egy tizenhatod mozgású, furulyaszóra emlékeztető három ütemes zongora bevezető. Szomorú, meditatív frázis, melyhez kapcsolódik a piano hangon induló ének. Az ötödiktől egészen a hetedik ütemig, nagyon fontos dallam hangzik el, amit témaként értékelhetünk. A zeneszerző különös figyelmet fordított rá. Megfigyelhetjük a későbbiekben,

többször előfordul majd ez a kis, három ütemes frázis, ő viszi előrébb és előrébb a cselekményt, tele indulatszavakkal. A versszakok indítósorai a következők:

Első vszk.: Este rózsám ne jöjj hozzám

Második vszk.: A minap is hogy eljöttél...

Harmadik vszk.: Pirongatott engem azért...

Negyedik vszk.: Maga talán jobb volt másnál...

Ötödik vszk.: Felfogadom Isten előtt...

Az első strófában meséli el, „rózsájának” a leány, hogy édesanyja eltiltotta tőle, ennek megfelelően lassú, ereszkedő félhang szekvenciában két ütemenként történő akkordváltással indítja el a zongoraszólamot, így kíséri az énekest. Az első majd a második – harmadik versszak arról a perlekedésről szól, mely anya és lánya között zajlik. A második strófában láthatjuk a mezzoforte jelzést, egyre több feszültségre vonatkozó figyelmeztetéssel, a zongoraszólamban negyed és nyolcad értékű nyugtalanságot keltő akkordokat hallhatunk. A következőkben már forte előadásmódot igényel a mű, pattogós, ingerült hangvétel ragadja magával az előadót. Olyan hangzatos igékkel ostorozza a hallgatót és előadót egyaránt, a lány indulatos kitörése anyja ellen, mint pl.: pirongatott, fellobbantam, szeme közé lobbantottam stb. Ezek után kirobban a viszály és a leány fellázad anyja ellen. „Maga talán jobb volt másnál? Tán még rosszabb leányánál! Nézzük az elmúlt időket, Kend is tartott szeretőket!” A zongora végig nyolcad mozgásban és szekundlépésű akkordokkal kelt feszültséget. Mikor elhallgat az ének, megbánóan zuhan és lassul a dallam. Az utolsó versszakban meno mosso és pianissimo hangvételt jelez a szerző, a lány, a világ előtt tett fogadalmáról énekel, melyben ígéretet tesz, hogy nem tart több szeretőt „becsületem vesztegetőt”, félhang értékben áraszt nyugalmat a zongora, így hangsúlyt kap a fogadalom fontossága. Végül a zeneszerző, tizenhatod mozgásban, a kezdeti furulyaszó frázissal zárja le a történetet.

A dal hangfekvését a szoprán légé legkényelmesebb területére írta a szerző. Az első három sora ereszkedő jellegű, a negyedik sorban felugrik egy szext magasságot és a kezdő hang magasságától egy szekund távolságra közelíti meg, minthogy jelezvén a cselekvés fontosságát.

1. vszk.: Ablakomon hallgatkozzál

2. vszk.: Édesanyám fölébrede

3. vszk.: Szemeköze lobbantottam

4. vszk.: Kend is tartott szeretőket

5. vszk.: Becsületem vesztegetőt

Énektechnikailag azért tartom kiemelkedően fontosnak, mivel fokozatos gömbölyítésre, lendítésre ösztönöz, segít a versszakok összekötésében és a feszültség fenntartásában. Ez a gondolkodásmód 4 versszakon keresztül folyamatos, majd egyre intenzívebb előadást követel, a bűnbánatot és a lágy, visszafogott hangvételt kívánó utolsó versszakig tart, ezt nyolc ütem szünet előzi meg, így van idő az átlényegülésre. Az ötödik versszakot olyan énektechnikai eszközökkel lehet leginkább kifejezni, mint kellő puhaságú levegő, intenzív artikuláció, ami a szöveg lényegi eszenciáját, jelentésbeli mélységét hivatott közölni. A nemes dallamív nyugalmát, a levegő lágy visszatartásával tehetjük emlékezetessé, jelentőssé.

Eme dal elmélyüléséhez, elsajátításához szükséges, a lényegi tartalom, felismerése, megértése. Tudatában a zeneszerző nemes céljának, a magyar népzene szolgálatának ügyéért tehetünk ez által.

A dolgozatomban szereplő források:

Molnár Antal: Magamról, másokról Gondolat kiadó 1974

Kodály Zoltán: Magyar Népdalok I. kötet I.-V. Budapest, Zeneműkiadó (1965)

Magyar Népdalok II. kötet VI.- XI. Budapest. Zeneműkiadó (1965)

Internet:

http://www.mr3bartok.hu/component/option,com_alphacontent/section,5/cat,18/task,view/id,1186/Itemid,52/

http://www.kodaly-inst.hu/kodaly/research_hu.htm